

Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar (Şaban Ali Düzgün)

Aslıhan ÖZLER*

Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar, Şaban Ali Düzgün
Lotus Yayınları, 2. Cilt, Ankara 2014, s. 392 sayfa

§§§

Dünyanın küreselleşmesiyle birlikte sınırlar ortadan kalkmakta ve milli kimlikler sikkileşmeye başlamaktadır. Geçmişte kendilerini milli kimlikleri üzerinden tanımlayan insanlar artık dini kimliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Ne var ki dinin bu şekilde yükselen bir değer haline gelmesi bir takım olumsuzlukları da peşi sıra getirmektedir. Geçmişte milli değerler üzerinden yürütülen çatışmalar artık din üzerinden yürütülmekte; din, ekonomik ve politik pek çok tutum için kullanılan bir enstrüman haline dönüşmektedir. Bu düşüncelerden hareketle Şaban Ali Düzgün, dinin çatışmaların sebebi olarak istismar edilmesinin sadece dinlerin değil dindarların da aleyhine bir takım sonuçlara yol açmakta olduğunu vurgular ve bu olumsuzluklardan çıkış yolları teklif eder. Yazarın bu tekliflerini on beş bölüm altında ele aldığı eseri kendisinin John Hick'ten çevirdiği bir makale ve Roger Haight ile yaptığı bir mülakatla sonlanır.

Global dünyada, din ve dindarların daha sağlıklı bir ortam için nasıl bir tutum içerisinde olmaları gerektiğine değinen Düzgün'e göre, din bireyin ve toplumun hayatında kurucu bir unsurdur ve kendine has terim, kavram ve sembollerle toplumun zihnini yapılandırır. Bu zihni yapılandırmayı gerçekleştirmek için din, öncelikle içinde bulunduğu geleneği revize etmelidir. Ancak bunu yaparken farklı kültürel pratikleri yani geleneği tamamen dışlamamalı, ondaki insan fitratına ve evrensel ahlak yasalarına aykırı olmayan yönleri

* Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı (Din Felsefesi) Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: aslihanozler@hotmail.com

almalıdır. Böylece kültürel çeşitlilik sağlandığı gibi dinin statik hale gelmesinin de önüne geçilmiş olunur.

Yazar, tarihe yön veren yani değişimi sağlayan temel etkenin tek başına tesadüf, tabiat yasaları ya da birey olduğunu savunan görüşleri reddeder. Ona göre, değişimi sadece toplumsal yasalar ya da insan faktöründe görmek yanlıştır. İslam, değişimin temelini bireyleri koyduğu gibi toplumsal yasaların varlığını da kabul eder. İnsan zihni önce bu yasaları keşfetmeli ve daha sonra da -tıpkı doğa yasalarında olduğu gibi- onları aşmak için çözümler üretmelidir.

Değişime engel olan unsurları irdeleyen Düzgün, bu unsurların; statüko, sabit fikirlik ve önyargı, aşırı milliyetçilik, grup körlüğü ve nemelazımcılık olduğunu belirttikten sonra Marksistlerin dinin statükoyu desteklediği ve değişime engel olduğuna dair iddialarını reddeder. Ona göre, dinin gönderilme amacı statükoya başkaldırmak ve değişimi gerçekleştirmektir. Toplumun mevcut duruma alışmasına neden olmak suretiyle değişime mani olan dinin kendisi değil, gelenektir.

Dinin revize edilmesinin ve geleneğin ağırlıklarından kurtarılmasının gerekliliği üzerinde sıkça duran yazar, gelenek tarafından oluşturulan bazı yanlış algıları yeniden ele alır. Bu çerçevede incelediği ilk mevzu İslam dini bağlamında kadına biçilen roldür. Düzgün, kadının Kur'an'da ontolojik olarak erkekle eşit olduğunu savunur. Ne var ki fetva alanı olan kamusal alanda kadın bu ontolojik statüsünden indirilmiş ve toplumda tutması gereken yer dikkate alınarak kadına yeni bir statü biçilmiştir. Onun sınıfsal ve cinsiyet olarak ikinci konuma itilmesinin sebebi ise güç ve servet kaynaklarına olan uzaklığıdır.

İnsanın içinde yaşadığı coğrafya ve kültürün din yorumlarında belirleyici bir role sahip olduğunu belirten Düzgün, dinin sadece bu coğrafya ve kültürle sınırlanmasına ve yerelleştirilmesine karşıdır. Ona göre, Kur'an sadece tarihte yaşamış bir kavme gelmemiştir. Vahyin anlaşılması için sebebi nüzülü bilmek gerekli olmakla birlikte Kur'an'ın tarihselci bir anlayışla geçmişteki olgular çerçevesinde değerlendirilip şimdiye aktarılması yanlıştır. Evrensel olan vahiy geçmişteki olgulardan bağımsız okunmalı ve Arapların tahakkümünden kurtarılmalıdır.

Yazara göre, dinler kendilerini gerçek anlamda şehirlerde gösterebilirler. Şehirleşmeyen ve kendini yerleşik bir kültürde ortaya koyamayan dinler tekelci davranmaktadırlar. Bunun en belirgin örnekleri Yahudilik ve Hristiyanlıktır. İslam dini bu tekelci ve dışlayıcı mantığı mahrum eden bir dil geliştirmelidir. Şehirlerdeki muhatapların ortak paydası insan-

lıkları olduğundan sadece inananlara değil tüm insanlara ulaşacak bir dil olmalıdır bu. Peygamberler Yahudiliği, Hristiyanlığı ya da Budizmi değil Allah'ın temel ahlak ilkelerini içeren dinini hâkim kılmaya çalışmışlardır. Onların getirip yaydıkları tüm mesajlar bu dinin omurgasını oluşturur. "Farklı dinler, bu ana dinin farklı modelleridir." (s. 70) Din dilinde bulunması gereken bir diğer nitelik muhafazakârlığa karşı olmaktır. Her ne kadar çağımızda din ve muhafazakârlık birbirleriyle özdeşleştirilseler de aslında birbirlerini dışlarlar. Din modernleştirici ve dinamikken, muhafazakârlık modernizmi reddeder.

Düzgün, dinin bu özelliklerini ele aldıktan sonra pozitivist temelli olmayan bir çağdaşlaşmanın gerçekleştirilmesinin zorunluluğunu belirtir. Çünkü pozitivism beraberinde tekelciliği getirmektedir. Oysa bir din kendi mensupları dışındakilere yaşam alanı açan kavram ve terimlere sahip olduğu oranda gerçek bir dindir. Böyle bir din, dışlayıcı olmadığı gibi kendi dışındakileri de lanete uğramış olarak kabul etmez. Ona göre Batı genel olarak bu tekelcilik hatasına düşmüştür.

Neo-Liberal Globalizm ve Dinlerin Geleceği başlığı altında globalizmi tekrar ele alan yazar, küreselleşme ile birlikte insanların başka dinler ve kültürler konusunda çok daha hızlı bilgi edinebildiklerini ve bunun da beraberinde dinlerin kendilerini güncellemeleri zorunluluğunu getirdiğini belirtir. Ne var ki bu hızlı değişim insanda bir güvensizlik duygusu da yaratmakta ve insanın kimliğini tanımladığı zemini kaybetmesine neden olmaktadır.

Kendisini güvensiz hisseden insanların genellikle radikal tepkilerde bulunduğunu ifade eden yazar; geçmişte fetih, tahakküm, asimilasyon, işgal gibi terimler üzerinden verilen bu tepkilerin globalizmin getirdiği neo-liberal barbarlıkla birlikte farklı bir kisvede fakat aynı kavramlar üzerinden devam ettirildiğini iddia eder. Tüm bunların dinlerin gönderilme gayeleriyle çeliştiğini savunan Düzgün'e göre, çağdaş dünyanın din mensupları içinde buldukları durumu yeniden gözden geçirmeli ve geliştirecekleri yeni modellerle insanlar arasındaki ilişkiyi tahakküm modelinden kurtarıp işbirliği modeline çevirmelidirler.

Yazar'a göre, Batı yüzyıllardır gerek politik gerekse de dinsel bir takım sebepler yüzünden çatışma halinde olduğu İslam ve Müslümanlar ile ilgili olumsuz imgeler yaratmaya çalışmıştır. Bu gayretler günümüzde daha da çok artmış durumdadır. Hakikat tekelciliği ve tekipleştirme ideolojileri modern uygarlığın bu çatışmacı doğasını besleyen köklerdir. İnsanlığın ortak geleceği için her türlü tekelci söylemden uzak durulmalı, dinsel ve kültürel çoğulculuğa imkân tanınmalıdır.

Bir medeniyeti büyük harflerle medeniyet olmaktan alıkoyan şeyin kültür yokluğu olduğunu belirten Düzgün'e göre medeniyetlerin kendileri dışındakilerle ilişkilerini şiddet üzerine inşa etmesine neden olan da bu kültür yoksunluğudur. İnsanı değil de insanın kullandığı aleti önceleyen bu sistemlere medeniyet denemez. Bu medeniyetlere karşılık Kur'an medeniyetinin üç kurucu unsuru vardır; kitap, mizan ve demir. Kitap medeniyetin ahlaki ilkeleri, kanunları ve yazılı kültüre; mizan, ana değerlerde orta yolu tutmaya; demir ise, kendi arzu ve isteklerini Allah'ın iradesi olarak sunmaya çalışanların baskılarının önüne geçmeye işaret eder. Bu üç unsurun bir arada uygulanması durumunda medeniyetleri ayakta tutan adalet kavramı da hayat bulacaktır.

Doğu-Batı arasındaki mücadele ile ilgili olarak Haçlı seferlerine de değinen yazar, bu savaşların teolojik olmaktan çok siyasi sebeplerle gerçekleştirildiğini öne sürmüştür. Kilise siyasi bir takım amaçlarını gerçekleştirebilmek için Hristiyan halkının Müslümanlar hakkındaki bilgisizliklerinden faydalanarak İslam hakkında kötü bir imaj oluşturmuştur. Dolayısıyla teolojik sorunlar çözülsede dahi bu çatışmacı zihniyet devam ettirildiği takdirde bir uzlaşma ortamı sağlanamayacaktır. Bir barış ortamının sağlanması ancak Katolik kilisesinin halka vereceği yeni İslam imajı ile mümkün olabilecektir.

İslam tarihinin bir yorumlar tarihini olduğunu savunan Düzgün, Müslümanların her türlü davranışlarını mutlak surette onların inanç sistemlerine dayanarak açıklayan özcü anlayışlara karşı olduğunu ifade eder. ona göre, bir takım marjinal eylemlerde bulunan Müslüman grupların varlığı İslam inanç esaslarından kaynaklanmaz, bilakis dinin farklı yorumlanma biçiminden kaynaklanır. Bu konu bağlamında cihat kavramını ele alan yazara göre, cihat dini ve ruhsal boyutundan kopararak politik bir çaba olarak anlaşılmalıdır. Çaba ile ilgili olan her bağlamı içinde barındıran cihatın bütünüyle savaşa tahsis edilmesi kasıtlı yapılmaktadır ve yanlıştır. Zira savaş için Kur'an'da kıtal ve harp terimleri kullanılır ayrıca Kur'an cihadı teşvik ederken kıtala müsaade vermekte, teşvik etmemektedir.

Eser boyunca dinin yenilikçi yönüne sık sık vurgu yapan Düzgün, insanların ve içinde yaşadıkları şartların değiştiği dünyada dinin de değişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü din insanlar içindir ve değişmeksizin kemiksi bir yapıda kalması onun amacının dışındadır. Aslında din en başta bu kemiksi yapıları değiştirmek için gönderilir. Ne var ki bir değişim aracı olan din gelenekle birlikte statik hale gelebilmekte; geçmişte günün şartları için yapılan içtihatlar bugün koşulların değişmesine rağmen aynı şekilde kalabilmektedir. Bu durum nihayetinde bir gerileme getirmektedir. Bu gerilemenin önüne geçebilmek için ise din revize edilmelidir.

Bu bağlamda eser okuyucuya, çözüm çareleri üretmeye çalışan Düzgün'ün modernizme ayak uydurma çabasıyla yer yer tavizlerde bulunduğu izlenimi vermektedir. Yazar, dinlerin kendilerini yenilemeleri gerektiğinden bahsederken sanki dinleri kaliteli olmaları gereken Pazar malları gibi görmektedir. Yenilenmeyi sağladığı oranda daha kaliteli olan dinler alıcılar tarafından daha çok rağbet görecektir ve bağlılıklarını daha çok memnun edeceklerdir. Nihayetinde memnuniyet oranında rağbet de artacaktır.

Eser farklı zamanlarda yazılmış yazıların bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulduğu izlenimi verse de bölümler birbirlerini tamamlayacak şekilde tasnif edilmiş görünmektedir. Ayrıca eserin ek kısmında yazarın dini çoğulculuk ve geliştirilmesi gereken evrensel din dili hakkındaki görüşlerini destekleyecek mahiyetteki kendisinin yaptığı bir mülakata ve bir makale çevirisine yer verilmektedir. Bunlardan ilki yazmış olduğu *Jesus, Symbol of God* adlı eserindeki dini çoğulculuk ve Hz. İsa'ya dair görüşleri sebebiyle Vatikan tarafından Kiliseden aforoz edilen Roger Haight ile yazarın yaptığı mülakattır. Diğerisi ise John Hick'in *Hristiyanların İsa'yı Algılama Biçimi ve Bunun İslam'ın Anlayışıyla Karşılaştırılması* adlı dini çoğulculuk hakkındaki görüşlerinin de bulunduğu makalesidir.

İslam'ın içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulması için pek çok eser yazılmıştır ve her eser belli bir takım çözüm çareleri sunmaktadır. Düzgün'ün üretmiş olduğu çözüm çarelerine baktığımızda modernite adına pozitivist bir çerçevede üretilen çözümlere kıyasla daha kabul edilebilir görünmektedirler.

Sonuç olarak, çağdaş dünyada oluşturulması gereken din diline dair çözümlerinde bulunan eser, sadece günümüz şartlarını analiz etmekle kalmayarak tarihten de bir takım dersler çıkarmak suretiyle konuya bütünlüklü bakmayı başarabilmiştir. Bu haliyle eser, hem akademisyenler, hem de tüm dindarların okuyabileceği başarılı bir çalışmadır.